

Q-team MIRT-verkenning Varik-Heesselt

Dijkversterking Tiel-Waardenburg en rivierverruiming Varik-Heesselt

Aan: Projectorganisatie TiWa en VaHe
cc: Stuurgroep MIRT-verkenning Varik-Heesselt
Onderwerp: advies Q-team redeneerlijnen fase MER/MKBA

Varik, 19 mei 2017

Geachte leden van de projectorganisatie, geachte Stuurgroep,

Op 19 mei 2017 is het Q-team bijeengekomen voor advisering over de redeneerlijnen voor de dijkversterkingsmogelijkheden en de alternatieven van de MIRT-verkenning. De projectorganisatie heeft de stand van zaken gepresenteerd. Er ligt een concept-notitie dijkversterkingsmogelijkheden en een eerste uitwerking van de alternatieven en varianten. De redeneerlijnen zijn volop in ontwikkeling; een goed moment om advies uit te brengen. Wij adviseren bij de uitwerking de volgende aspecten te beschouwen.

Advies

Heldere verhaallijn met verbeeldingskracht

Het project heeft behoefte aan een heldere verhaallijn. Er is een groot aantal vrijheidsgraden (keuzemogelijkheden) op uiteenlopende schaalniveaus. Deze vrijheidsgraden zijn echter niet gelijkwaardig, terwijl de huidige wijze van presenteren wel deze suggestie kan wekken. Het creëren van overzicht door een scherp onderscheid in hoofd- en bijzaken en daarmee samenhangende volgorde is cruciaal. Dit scheidt inzicht en vertrouwen bij betrokkenen.

Het Q-team adviseert het keuzeprocess inzichtelijk te maken door middel van een 'routekaart', zoals bijvoorbeeld voorheen een belastingformulier was opgezet. Dit helpt keuzes stapsgewijs te maken, van hoofdlijnen naar details. Zo is de keuze voor wel of geen hoogwatergeul een hoofdkeuze, maar de inrichting van die geul niet. De dimensionering (breedte) van de geul is weer een hoofdkeuze, wel of geen water erin weer een afgeleide, etc. De keuze voor 'dikke dijken' is een principekeuze, het er op sommige plekken van afwijken vanwege een specifiek dorpskarakter een anomalie, etc.

Besteed daarbij ook aandacht aan de leesbaarheid en verbeelding. In deze fase zijn de stukken nog erg technisch en intern gericht. De volgende stap moet gericht zijn op het toegankelijk en vanzelfsprekend maken van het verhaal voor een breed publiek. Dit vraagt om een voor leken begrijpelijke schrijfstijl en verbeelding van de essenties. Investeer in zelfverklarend kaartmateriaal met een sterke verbeeldingskracht.

Globaal uitwerkingsniveau

De MIRT-verkenning gebruikt een globale m.e.r. om de hoofdkeuze – dijkversterking met of zonder rivierverruiming – inzichtelijk te maken. Het is van belang dat de uitwerking van de alternatieven aansluit op dit globaal beoordelingsniveau én dat de beschrijving en visualisatie van de maatregelen voldoende ontwerpruimte bevat voor de planuitwerkingsfase. In deze fase is het nodig om het globaal ruimtebeslag te duiden, met de ruimtelijke essenties. De huidige schetsen laten daarvoor een (te) krappe voetafdruk zien, die hydraulisch wel eens zozeer onvoldoende zou kunnen zijn dat deze niet met voldoende ruimtelijke kwaliteit kan worden doorontworpen. De beoogde combinatie van veiligheid en kwaliteit vergt namelijk enige overruimte. Optimalisatie, verfijning, maatwerk en detailontwerp dienen weliswaar pas later aan bod te komen - na vaststelling van het voorkeursalternatief - maar het is wel van belang hiervoor in de MIRT-verkenning voldoende marges op te nemen en met de schetsen geen verwachtingen te wekken die later niet gestand gedaan kunnen worden.

Riviersysteembenadering in MER en MKBA

De MIRT-verkenning Varik-Heesselt moet de betekenis van het samenspel tussen dijkversterking en rivierverruiming in beeld brengen. Hiervoor is het noodzakelijk dat in de m.e.r. en de MKBA ook het schaalniveau van het riviersysteem als geheel wordt beschouwd.

Integraal ontwerpen

In deze fase (m.e.r.-systematiek) worden deelaspecten uitgewerkt en effecten sectoraal beoordeeld. Het is van groot belang de samenhang niet uit het oog te verliezen. Dit vraagt om een ontwerpende benadering: een integrale aanpak van dijkversterking, rivierverruiming en gebiedsontwikkeling. Vooral gebiedsontwikkeling vraagt een toekomstgerichte denkwijze, en niet een (te) behoudende. Dit draagt ook bij aan een heldere en consequente verhaallijn. Het Q-team adviseert de samenwerking tussen de ontwerpssporen te intensiveren en heeft voor de uitwerking de volgende aandachtspunten:

Ruimtelijk ontwerp alternatieven MIRT-verkenning

Deze planfase is gebaat bij een consequente uitwerking om te komen tot onderscheidende alternatieven. De hoofdkeuzes moeten inzichtelijk gemaakt worden door het leidmotief per alternatief consequent door te ontwerpen. Het bij voorbaat oplossen van knelpunten door alternatieven en varianten te gaan mengen draagt niet bij aan het inzichtelijk maken van keuzes. Een aantal onderdelen van de kaartbeelden roepen nu een fragmentarisch beeld op. Het is voor de ruimtelijke kwaliteit van belang continuïteit in dwars- en lengteprofiel na te streven.

Het consequent doordenken van de kansrijke oplossingsrichtingen vraagt een 'open blik'. De neiging bestaat lokale dwangpunten als richtinggevend te beschouwen. De ingrepen in het riviersysteem moeten op het juiste schaalniveau worden beschouwd. Zo is het voor een toekomstbestendige oplossing van belang de dimensionering van de hoogwatergeul af te stemmen op de kenmerken en omvang van de Waal. Er moet worden voorkomen dat de geul te krap wordt gedimensioneerd op basis van te lokaal gedefinieerde dwangpunten. Ook bij de tracering van de nieuwe geuldijken dient op het juiste schaalniveau te worden ontworpen. Dit vraagt om een nadere ontwerpstudie.

Bij het alternatief buitendijkse rivierverruiming moeten alle nog aanwezige obstakels goed in beeld worden gebracht. Het is zinvol hierbij de δq -kaart (delta-q; Ruimte voor de Rivier) te betrekken. Deze kaart geeft weer waar ingrepen in de uiterwaard de grootste afvoercapaciteitstoename kunnen opleveren. Op basis van deze kennis kan dit alternatief verder worden verrijkt. Bij de buitendijkse rivierverruiming vraagt de omgang met Natura2000-waarden aandacht. Deze omgang is in belangrijke mate richtinggevend voor de planvorming.

Het Q-team vindt het belangrijk dat in alle oplossingen de doelstelling van het gehele project doorklinkt, namelijk dat naast waterveiligheid, gebiedsontwikkeling ter versterking van de leefbaarheid en ruimtelijke kwaliteit een plaats krijgt. Als een alternatief op gebiedsniveau geen meerwaarde biedt, zou het niet in beschouwing moeten worden genomen.

Ruimtelijk ontwerp dijkversterkingsmogelijkheden

Er is een breed palet aan dijkversterkingsmogelijkheden gepresenteerd. Valkuil is het ontstaan van een onsamenhangende mix door de mogelijkheden te hanteren als een vrijblijvende catalogus. Het is van belang een logisch verband aan te brengen door keuzes getrappt en in de juiste volgorde te maken. Het is de opgave voor de landschapsarchitecten om de dijkversterkingsmogelijkheden passend op de plek te maken én continuïteit en samenhang aan te brengen. Het ruimtelijk kwaliteitskader is richtgevend voor de dijkversterking. Dit betekent dat dwarsprofielen met hoge, brede steunbermen op weinig waardering kunnen rekenen. Het begrip 'landschapsberm' vraagt nadere uitleg, om niet de indruk te wekken dat toepassing hiervan altijd de beste oplossing is. Wat bij de Nederrijn misschien goed past, hoeft bij de Waal niet altijd de meest passende oplossing te zijn. In essentie streeft het ruimtelijk kwaliteitskader naar een doorlopend landschap tot aan de dijk; er is goed gemotiveerd maatwerk nodig om dit principe op de plek passend te maken.

Het is van belang te werken aan de integraliteit van de dijkversterkingsvarianten. De gepresenteerde richtingen met termen als landschapsdijk, natuurlijk en recreatiedijk lijken weinig integraal en het begrip toekomstdijk wekt een verkeerde suggestie. Deze benadering versterkt het sectoraal denken en maakt het proces onnodig ingewikkeld. Laat techniek, landschap en gebiedsontwikkeling vanaf de start gezamenlijk oplopen om tot integrale dijkontwerpen te komen.

Voor zowel de dijkversterkingskaarten als de MIRT-alternatieven is aandacht voor de visualisatie (kaarten) van de maatregelen nodig. Zo roept een te contrastrijk kleurgebruik een versnipperd ruimtelijk beeld op, terwijl dit op basis van de achterliggende inhoud niet altijd het geval lijkt te zijn. Ook kan door een andere tekenwijze de dijkversterking in één oogopslag inzichtelijk worden; teken de dijkruin als vaste basis en de versterkingsmaatregel daar waar deze voorzien wordt, ten noorden of zuiden van de kruin. Dit zijn twee voorbeelden voor een verbeterde zelfstandige leesbaarheid. Het is de opgave voor het ontwerpteam om de kartografische kwaliteit verder te ontwikkelen, evenals de overtuigingskracht van de alternatieven en varianten.

Natura 2000

Omdat Natura 2000 een scherprechter in het hele project kan vormen, moet al in dit stadium duidelijkheid komen over de haalbaarheid van de verschillende alternatieven. Ook mede gezien de reactie van de Commissie m.e.r. zullen bij alle alternatieven negatieve effecten op instandhoudingsdoelen van het Natura 2000-gebied Rijntakken onder een vergrootglas worden gelegd. Zo acht de Commissie m.e.r. in haar advies over de Notitie Reikwijdte en Detailniveau "het van groot belang dat al in dit 'globale' MER wordt bepaald of significant negatieve gevolgen aan de orde kunnen zijn. Indien uit het MER blijkt dat aantasting van natuurlijke kenmerken niet kan worden uitgesloten, adviseert de Commissie een uitvoerbaar alternatief binnen de kaders van de Natuurbeschermingswet 1998 te beschrijven."

Het Q-team waarschuwt echter voor een te angstige benadering daarin. De Waal is een dynamisch riviersysteem. De huidige en potentiële natuurwaarden zijn verbonden met deze dynamiek. Bij dit dynamisch systeem past geen statische benadering van effectbeoordeling op bestaande natuur, maar een ontwikkelingsgerichte benadering die aansluit op het dynamisch karakter van het Waalsysteem als geheel. Met enig passen en meten past die benadering ook binnen het juridisch kader van de Wet Natuurbescherming. Deze benadering ligt geheel in het verlengde van het zojuist gepubliceerde Ontwerp-Beheerplan Natura 2000 van de Rijntakken door de provincie Gelderland (pag.14): "We willen de rivierdynamiek en andere natuurlijke processen, waar mogelijk, weer hun rol teruggeven in de ontwikkeling van de Natura-2000-doelen. Omvang en daarmee robuustheid

van het systeem is hiervoor van belang. (...). Hieruit volgt dat maatregelen voor behoud en herstel van de Natura-2000-doelen vaak maatregelen zijn die zich richten op herstel van essentiële systeemkenmerken, rivierdynamiek, sedimentatie of nevengeulen". Het Q-team is het hier van harte mee eens. Dat betekent overigens wel dat er goed moet worden uitgelegd dat elke maatregel die in het kader van dit project wordt genomen en op korte termijn mogelijk ten koste gaat van aanwezige N2000-prioritaire soorten en habitattypen, op de lange termijn en riviertakbreed juist leidt tot een positief effect op die instandhoudingsdoelen.

Als u vragen heeft over dit advies, dan gaan wij graag met u in gesprek.

Met vriendelijke groet,



ir. Berno Strootman

Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving

Voorzitter van het Q-team MIRT-verkenning Varik-Heesselt

Het Q-team MIRT-verkenning Varik-Heesselt bestaat uit Berno Strootman (voorzitter), Peter van Rooy, Frans Klijn en Sjef Jansen. Het doel van het Q-team is het borgen van de ruimtelijke kwaliteit en integraliteit van de MIRT-verkenning, de dijkversterking en de gebiedsvisie. Voor contact met het Q-team kunt u zich richten tot secretaris Kees van der Velden, 026 3598140 of k.vander.velden@gelderland.nl.